

ТРАДИЦІЙНІ І НЕТРАДИЦІЙНІ РЕЛІГІЙНІ СПІЛЬНОТИ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ ЇЇ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Культура, як спосіб організації суспільного, групового та індивідуального життя, є тим тлом, тим середовищем, тим простором, в якому існують, розвиваються, змінюються традиційні і нетрадиційні церкви України. Вони, тісно взаємодіючи із культурою, не можуть не впливати на появу і функціонування нових культурних форм, часто стаючи самі певною субкультурою, в якій присутній масовий та елітарний рівень, міська і сільська форма культурного вияву, молодіжна і доросла, народна і рафінована культура.

Українське суспільство поки що не вповні усвідомлює, що відбулися зміни в духовному житті, що релігія повільно, але повертається до публічної сфери життя, прагне відновити свій авторитет у традиційних як для себе сферах індивідуального і суспільного буття. В результаті взаємодії релігії з культурою — чи то шляхом інкультурації, чи то шляхом орелігійнення — трансформується звичний образ України, з якого поступово зникає так живуча пострадянська атрибутивістика, з'являються ознаки нового способу життя суспільства й особистості, що проявляється на рівні організації праці, побуту, дозвілля, на рівні настанови свідомості, духовних потреб, цінностей та ін. Роль релігії у формуванні та розвитку людини виявляється у дії особисто-суб'єктивних факторів, що впливають на характер поведінки, форми та стиль спілкування людей. Цінності, зразки й норми поведінки, що виникають в результаті релігійної віри і діяльності з освоєння світу, виступають одночасно як елементи складного механізму регулювання соціального життя, переважної більшості форм життєдіяльності суспільства. Спосіб життя, орієнтований не на пристосування до тих умов життя, що існують, а на їх перетворення, передбачає високий рівень свідомості та культури, які закладаються тими чи іншими релігійними традиціями. Саме тому суспільство звертається до колосального культурного по-

тенціалу, нагромадженого людством і українством за час його існування. Бо ж відомо, що ні соціальний прогрес, ні самовдосконалення особистості неможливі без освоєння духовних скарбниць народів світу, акумульованих в релігіях.

Розглядаючи культурний простір у масштабі всього людства, можна виділити в ньому відносно автономні галузі: національні культури, регіональні культури, цивілізації. Це — найбільші типи культурних форм. Всередині їх історично утворюються різноманітні культурні форми меншого «рангу», що займають окремі підгалузі їх простору. В основі національних і регіональних культур та, власне, і цивілізації лежить релігія, яка визначає обличчя даної культури. Для України історичною і домінантною є традиція Східного християнства, що представлена православними і греко-католицькою Церквою. Але на сучасному етапі елементами української культури можна вважати і римо-католиків, і протестантів, не кажучи вже про іудейські та мусульманські громади, які здавна були присутні в релігійному житті країни.

Виявилось, що таких історичних, як для України, духовних форм культури, в яких би люди віднаходили засоби для задоволення своїх потреб недостатньо. Останнім часом з'явилися й такі, чії релігійні уявлення й обряди, виходять за межі історичної традиції та етнічної спільності, а відтак набувають інтернаціональних особливостей і стають формами загальнолюдської культури.

В результаті трагічних історичних подій вагомих втрат зазнали всі форми культури, а про православну цивілізацію, до якої ще не так давно можна було б зарахувати й Україну, можна говорити лише як про минуле або бажане майбутнє. І скільки б зацікавлені інституції (а це — православні церкви) та особи не прагнули її відновлення, а серед них Росія, Греція, Румунія, Болгарія, тобто країни т.зв. православного клину, — досягнути омріяної православної цивілізації буде дуже непросто навіть в межах своєї країни, не кажучи про інші народи. Для визнання існування якоїсь релігійної цивілізації потрібна наявність сутнісного смислу та певних ознак. Виділяючи такі у вигляді концепту «соборної єдності» і п'яти постулатів для православної цивілізації, прот. Вс. Чаплін в одній із своїх статей писав скоріше про бажане, ніж про дійсне. Хто з православних християн може визнати ці ознаки (пріоритет духовного над матеріальним, духовна місія суспільства і держави, єдність церкви, народу і влади, «советование» влади з народом, пріоритет інтересів спільноти, а не індивіда) [1] такими, що реально характеризують хоч якесь православне суспільство? І поодино, і в сукупності ці ознаки поки що відсутні в усіх згаданих народів православної орієнтації. Наявність відмінностей між народами Східної і Західної Європи ще не дає підстав говорити про якусь особливу цивілізаційну ідентичність, з якою, як правило, пов'язується православна цивілізація [2]. Ще мен-

ше існує підстав відносити сучасну Україну до православної цивілізації, оскільки виникають сумніви стосовно того, чи можна говорити про православну Україну, чи є тут православна культура, і не в шароварних, зовнішньо виражених формах, а реальна, жива культура як внутрішнє надбання людини, цілого народу? Не умалюючи намагання Церкви відродити знищену православну культуру, треба відзначити, що ця культура втратила свою системність та існує у вигляді частково відроджених сегментів, яскраво демонструючи себе в неприродних диспропорціях різноманітних елементів. Цей баланс, який встановлювався віками, не досягнути протягом декількох десятиліть, на що мали б працювати не тільки церковні заклики повернутися в лоно Церкви, бути православними християнами, а реальний духовний досвід кожної окремої людини.

Для відновлення культурного православного простору, який має стати, на думку богословів, частиною або сходиною до православної цивілізації, необхідним є відродження релігії, без якої неможлива ніяка духовність — рушійна сила будь-якої культури. На жаль, сподівання на релігійний ренесанс, який мав наступити наприкінці ХХ ст., не виправдалися, тому зараз так обережно експерти говорять скоріше про оздоровлення суспільства, про деякі кроки до морального очищення тощо. І особливі очікування покладалися на відродження церковної культури, яку можна віднести до класу субкультури як цілісної культури відповідної соціальної групи (в даному випадку — віруючих, а особливо їх духовних наставників певної конфесії), що складається із стійких форм, ритуалів, особливостей зовнішнього вигляду, мови, художньої творчості. Але вийшло так, що чи не найбільше претензій саме до священників, їх освіченості, вихованості, обізнаності у сфері культури.

Формування релігійної культури, зокрема культури окремої конфесії, напругу, церкви як субкультури, вимагає дотримання певних вимог, правил, законів, що сьогодні не беруться до уваги ні церковними, ні державними лідерами. Чомусь вважається, що сфера суспільно-релігійних відносин доступна для керування нефахівцям, що питаннями державно-церковних і міжконфесійних взаємин може займатися будь-хто, що робить втручання в ці делікатні галузі загальнодоступним і непокаральним. Результатом таких непрофесійних керувань є конфлікти в релігійному середовищі, нерівність релігійних організацій перед законом, патрунування одних і дискримінація інших церков у державі, переслідування за віру, а зрештою — і відсутність свободи релігії.

Культурний простір сучасної України інфікований чужою для українців ненавистю до іновірного та інославного. Толерантність цього простору, про що з такою гордістю виголошують державні чиновники, є демонстративно-показовою і зовнішньо миролюбивою, яка періодично зривається на антиісламські, антисемітські, антип-

ротестантські, антикатолицькі витівки. Особливою нелюбов'ю з боку православних наділяються нові християни.

Дійсно, сьогодні є підстави говорити про формування неохристиянської, переважно харизматичної субкультури, що вирізняється від традиційної для України культури. Вона стає маскультурою як сукупність певних явищ кінця ХХ — початку ХХІ ст. Ці явища включають у себе особливості виробництва культурних цінностей в індустріальному та постіндустріальному суспільстві; розраховані на масове споживання цієї культури; у них наголос робиться на «посередній» рівень розвитку наймасовіших споживачів даної продукції.

ХХ століття — час становлення єдиної загальнолюдської культури, що розвивається засобами взаємозбагачення і взаємопроникнення її національних норм. Відбулася велика соціальна революція, причинами якої є колосальні зміни форм, способів і зразків життя людини. Індивід отримує велику кількість інформації засобами електронного зв'язку і масової комунікації, змінились кількість, форма і зміст соціальних контактів.

Масова культура — це феномен, що раніше не зустрічався в людській історії. Відтак виник ще один дивовижний культурний феномен, який має відношення до того, що ми називаємо індустрією свідомості. Її сутність полягає в тому, щоб відучити людей думати, підкидаючи їм на кожен новий день нові ідеї і рецепти. Саме подібна індустрія «творить» зараз людину, створюючи нові образи, нав'язуючи їй нові уявлення про світ і саму себе. Під впливом маскультури виникла особлива порода людини — «людини масової».

Масову людину характеризують, як вважав Ортега-і-Гассет, дві ознаки: нестримне зростання життєвих потреб і природжена невдячність до всього, що сприяло полегшенню її життя. Масу найбільше цікавить власний добробут і найменше — джерела цього добробуту. Маса — це стійкий рід людей, специфічна природа яких виникла в ХХ ст. Тому зараз можна з повним правом говорити про «антропологічну катастрофу».

Неохристиян можна вважати представниками контркультури, які несуть нові соціокультурні цінності і установки, що суперечать фундаментальним принципам традиційної культури. Тривалий час представниками контркультури були просто православні віруючі, які, на відміну від цінностей соціалістичного раю, протиставляли себе панівній культурі. Але тепер цей «контр» належить новим громадам, які виникають як протест проти традиційних форм вшанування християнських цінностей, проти «культури батьків».

Для повноти культурного простору в культурі мають існувати різні види культури. Чи існує сьогодні в релігійній культурі України елітарна культура, що створюється і використовується привілейованою частиною суспільства — елітою або на її замовлення професійними творцями? Еліта — це найбільш спроможна до духовної

діяльності частина суспільства. Чи задовольняє її рівень сучасної релігійної культури? Чи можемо ми говорити про наявність українського богословствування як форми інтелектуально-духовної рефлексії?

Важко формується структура культурного простору, складовою якого має бути і релігійна культура. Кожна конфесійна культурна форма займає в просторі культури якусь «нішу», тобто місце, де створюються і функціонують феномени культури, що відносяться до своєї форми, і де відбувається діяльність людей з цими феноменами. Така ніша характеризується специфічними співвідношеннями «координат», що визначає її положення щодо «сміслових осей» культурного простору. Інакше кажучи, в кожній смисловій формі втілюються якісь специфічні смисли — знання, цінності, регулятиви. Культурна форма діяльності виникає та існує тому, що вона задовольняє потреби людей у цих смислах. І якими б нелогічними вони не здавалися представникам тих чи інших релігійних культур, їх треба зберігати, гарантуючи свободу їхнього існування. Тому в культурному просторі України має знайтися місце тим релігіям, які визнані державою самим фактом реєстрації останніх, і забезпечуються вибором віруючих — прихильників даної конфесії — як культурної і духовної цінності.

Використані джерела

1. [http:// www. pravaya, ru / side /584 /11462](http://www.pravaya.ru/side/584/11462)

2 Панарин А. Православная цивилизация в глобальном мире // [http://www. moskvam. ru / 2001 /031 panarin. htm](http://www.moskvam.ru/2001/031/panarin.htm)